

# בית המדרש

בנימין אילני

במהלך השנה היו לי שיחות עם אנשים שונים על אופי בית המדרש, על מעלותיו וחסרונותיו - על השינויים שהוא עובר, על התוכניות השונות שפועלות בו ועל המסגרות שבתוכן הוא פועל, על תחושת השייכות של אנשים ביחס אליו, על היחס בין המגורים לבית המדרש, על נוסטלגיה ביחס ל'שיח הישנה' ועוד ועוד... (באחת השיחות עלתה השאלה איך אנחנו חושבים על הישיבה ועל בית המדרש בהשוואה למודלים שאינם מהעולם הדתי - האם זהו כפר אומנים? מוסד חינוכי? מוסד מקצועי/אקדמי לרכישת ידע? קהילת אוונגרד? חלופת אשפוז? מקלט רווחה?). ובעצם הדהדה בשיחות האלו השאלה: מה אנחנו עושה פה ולמה המקום הזה קיים?

ובכן, הלכתי עם הדברים האלו לא מעט בשנה ההזויה הזאת (ותודה לקורונה) ומצאתי נחמה בדברי רוזנצווייג בספרו נהריים, במכתב שהוא שולח לאדוארד שטראוס תחת הכותרת 'השכלה הרבה אין קץ' ובו הוא שוטח לפניו את חזונו ביחס לאופיו של 'המכון היהודי להשכלת העם' שהפך ל'בית המדרש היהודי החופשי' שהקים בפרנקפורט (שאגב בויקיפדיה מוגדר כ'מוסד לחינוך מבוגרים').

הדברים מדברים בעד עצמם, לכן אביא אותם כאן כמעט בשלמותם (יותר ממומלץ לקרוא את המכתב השלם) ואוסיף כמה הערות בשולי הדברים:

[...] ביטחון היא מלת הנכונות; נכונות אינה מבקשת לה מתכונים, אינה אצה לשאול שאלות כגון: 'מה חובתי ואעשנה', ו'כיצד אעשנה'. ביטחון אינו נרתע מפני המחרתיים. הוא חי ביומו,

<sup>1</sup> נכתב בהשראת המאמר 'בית המדרש' של אלחנן ארזי בקונטרס אדר תשס"ז שיצא לרפואת הרב שג"ר, עמ' 15-16. רוצו לקרוא!

וברגל-שאנן הוא עובר את המפתן המוליך מן היום אל המחר. ביטחון יודע רק את הקרוב. ומשום כך דווקא הכללות היא נחלתו. ביטחון הולך נכוחה. הדרך המשתרעת עד אין-סוף בפני רך הלב, בפני הבוטח היא מתעגל בלי משים למעגל - אין סופי, אך ניתן להקיפו.

לתקומתו של האדם היהודי יש צורך אפוא בכוננות בלבד. הבא לסייע לכך אינו יכול לתת אלא את התבניות הריקות של היות נכון, תבניות ריקות, על מנת שתתמלאנה מאליהן, רק מאליהן. כל המוסיף גורע. רק את התבניות הריקות לכל אירוע שיתארע אפשר להכין, רק - 'מקום וזמן'. אכן שני אלה בלבד: **מקום-שיחה וזמן-שיחה**. זהו הדבר היחיד שניתן 'לארגן' מראש; היינו: **מעט מאוד, קרוב לאפס**. [...] התנועה היהודית ל'מכונים להשכלת עם'... חייבת לבור לה את דרכה. [...] במצב העניינים כמו שהוא אפילו במיטב רצונה, שבלי ספק ישנו בה - שלא כהוראת הדת שנתנוונה - תשמש, בסופו של דבר, רק תחליף למשהו שמקום אחר מקומו, ושכמוקומו אינו יכול להינתן מאין הכוח החי שבו יבוא אל קיצו עולם הספרים-אין-קץ של ההשכלה ובו גם תמצא ראשיתה החיה חסרת-הספרים: **נקודת המרכז והנביעה לחייו של היהודיים של האדם היהודי**.

ויכולה היא לנסות להיות לנקודה זו. לנסות להיות בית-קיבול לחיים אלה, וראי בית קיבול ריק, ראשון - בית הקיבול הקרוב ביותר. לנסות להיות התחלה. [...] היא משימה עצמה בענווה התחלה לדבר, הזדמנות להתחיל. ומתחילה היא בתחילתה של עצמה: במקום של שיח ובזמן של שיח.

ותו לא? אמנם כן לא שום דבר יותר. **יה-נא לנו 'ביטחון'**. נותר פעם על כל התכניות. נכתר זעיר. **יבואו אנשים**, ובעצם בואם לחדר השיחה של 'המכון היהודי להשכלת-העם' - מי ייתן לי שם הולם יותר? ! - **יעידו שבקרבתם חי האדם היהודי. שאם לא כן לא היו באים. ומה יש להגיש להם? מתחילה - לא כלום. אלא להקשיב יש, ומן ההקשבה יצמחו מילים, והמילים יצטרפו למשאלות, והמשאלות הן שלוחיו של הביטחון. משאלות שנועדות יחד: אנשים שנועדים יחד: אנשים יהודיים - ומנסים לספק להם את שהם דורשים. אף זו בענווה רבה. כי מי יודע, אם משאלות מעין אלה - משאלות אמיתיות, גידולי קרקע, לא צמחי תרבות על-פי**

מתכונת השכלתית כלשהי - עשויות לבוא על סיפוקן? ברם, מי שיודע להאזין לצלילן של משאלות אמיתיות כאלה, שמא גם ידע להורות להן את הדרך הנכספה. דבר זה הוא הקשה ביותר, כי המורה שידע להיענות למשאלות אורגאניות כאלה לא יוכל להיות מורה כשגרתו; דין הוא שיהיה הרבה יותר והרבה פחות מזה; שיהיה רב ותלמיד גם יחד. יתרה מזו: רק מקום שיארע כך, אפשר להיות סמוך ובטוח שיצלח להוראה.

תנאי הוא שחדר השיחה יהא חדר אחד בלבד, ולא יהא על ידו חדר-המתנה. צריך ששעת-השיחה תהא 'פומבית'. כל המזדמן לאותו מעמד, ממתין בחדר-השיחה עצמו. ממתין הוא עד שתבוא שעתו להיכנס לשיחה. שעת השיחה נהפכת למסיבת משוחחים. אם מבקש מישו מן המשתתפים להמשיך את בירורו עם בן שיחו ביחידות, יכול הוא להידבר אתו. שעת השיחה מפגישה כל אחד עם כל אחד במה שמושגת לכל אחד: בהכרה של היות-אדם-יהודי - ותהא זו הכרה נובטת, רדומה בלבד. דבר זה גופו, שיש בה בהכרה זו כדי לזמן אותו עם זולתו, ולזמן משאלותיו עם משאלות זולתו - דבר זה גופו יהיה לו לחווייה, ואפילו משאלתו תשוב ריקם. שכן אפשרות זאת צריך להכניס בחשבון. [...] מטבע העניינים הוא, שלפעמים מאין מורה, משאלה לא תבוא על סיפוקה. אין בכך כלום. [...] משאלה משותפת, שאין מי שיספק אותה, חיה היא, באשר היא מאגדת רבים. ואליבא דאמת, זה וזה, בלבד, הוא הקובע: שחיות תהא כאן.

עצם 'פומביות' שעת השיחה ערבה לחיותה. כי פומביות זו היא סם-המוות לאותה סטרא אחרא האוכלת בכל פה ביהדות הגרמנית שלגון [...] לעסקנות השדופה. כל אותם עסקנים. וכל המתעתדים לכך [...] ממילא יוקירו את רגליהם ממקום כזה. שהרי שם מעוררים ספקות, והם - כוחם במצעים. שם שואלים שאלות, והם - הצהרות בפיהם. שם משמיעים משאלות, והם - בעצומותיהם. איש-העסקנות לא ייראה ולא יימצא בין התלמידים [...] כשם שארי-נואם לא יחד כבודו בין המורים. לא לחצוצרות וקול שופר אנו צריכים. [...] אל יעקר מלבנו אותה בטחה כפולת-שמונה מי שמבקש שתלמידים אלה בעלי המשאלות ישאלוהו להיות מורה. כי מי שאין נפשו בוחל בקול-ענות-בטוחה זה, ודאי שלא ימצא דרכו אצלנו.

אולם מי ימצא אותה? כבר אני שומע קול האומרים: 'מה סתמי, מה מטושטש, מה מעורפל!' אלה האומרים כך ישובו-נא להם לבטח בעולמם המוצק, המסוים, הבהיר, אם ניחא להם. כי מה תיתן להם ומה תוסיף על עולמם המפוכח איזו 'יהדות' של חולין מפוכחת גם היא? ויותר מזה לא ימצא למי ששואל בזו הלשון. שומע אני גם שואלים: 'מה מעט!' אדרבה, יתחזקו הטוענים כך ב'רב' שיש להם. כי מה תיתן להם ומה תוסיף על תערובת-השכיות שלהם עוד תערובת קלה שעליה תודבק תווית 'יהדות שלי' וליותר מזה לא יזכה כל השואל כך.

אך שמא, זעיר פה זעיר שם, ימצא בעל-משאלות שישאל: 'מה יפה', אלא יוסיף כמהסס: 'מי ייתן והיה כדבר הזה'. את היסוסם של אלה אני מצדיק. יהססו-נא, ובלבד שיבואו. שיבואו לנסות אם 'ישנו כדבר הזה', כי בהם, ובהם בלבד, תלוי שיהא כדבר הזה. בעוצמת משאלתם, בדחיפות שאלתם, ובעוז היסוסם. ביניהם ישנם התלמידים, ביניהם המורים. יבואו-נא אלה. שאם לא יבואו, נמצא קהלת צודק אף לגבי דורנו - 'ועשות ספרין הרבה אין קץ'.<sup>2</sup>

הכל מתחיל מהביטחון, ביטחון השונה מהביטחון המוכר. לא ביטחון בדרך מסוימת, בדוגמות, אלא ביטחון שישנה דרך, ביטחון בהליכה אל העתיד הלא ידוע וביכולת להיות נכון ופתוח אליו, קשוב למתרחש בהווה, מבלי להניח תשובות מראש. ביטחון שמאפשר התרחשות.

מינימליזם, רק זמן ומקום המזמינים לשיחה, תבנית ריקה - זהו בית המדרש. אסור לארגן יותר מזה, כל המוסיף גורע. רק כך יוכל למלא בית המדרש את תפקידו - 'להיות נקודת המרכז והנביעה לחייו של היהודיים של האדם היהודי'. בענווה המבקשת להתחיל 'דרך', בית המדרש מספק חלל במקום ובזמן.

ואיך הוא יתמלא? קודם כל הוא יתמלא באנשים, אנשים שבעצם בואם מעידים שהם מחפשים את אותה הנביעה לחייהם היהודיים שלהם, אנשים המרגישים את החיסרון של נביעה זו בחייהם. בית המדרש מציע להם הקשבה. בית קיבול למשאלות ליבם באשר לנביעה הזו. 'ומן ההקשבה יצמחו מילים, והמילים

<sup>2</sup> נהריים, 'השכלה הרבה-אין-קץ', עמ' 187-184 (ההדגשות שלי - ב"א).

יצטרפו למשאלות, והמשאלות הן שלוחיו של הביטחון. משאלות שנועדו יחד: אנשים שנועדים יחד: אנשים יהודיים - ומנסים לספק להם את שהם דורשים'.

המשאלות שנובעות מהמפגש/שיחה בין אנשי בית המדרש שמגיעה מהקשבה, מביטחון שישנה נביעה, שהיא קיימת באנשים הבאים לבית המדרש, ושביכולתם להחיות אותה - ימלאו את החלל של התבנית הריקה שמהווה בית המדרש. משאלות כדרך - לא בטוח שתמצא להן תשובה. המשאלות והמילים הן עצמן כבר מפגש של יהודים שמדברים על משאלות יהודיות ופתאום יש כאן חיים, חיים יהודיים. אולי מי שהעלה את המשאלות ומקשיב להן יוכל להצמיח, להתחיל להצמיח, גם דרך להגשמתן.

המפגש שנוצר בבית המדרש צריך להיות שווה בין המשתתפים, מורים כתלמידים, המחפשים יחד. שכן זהו הצד המשותף לכולם, איש לפי מדרגתו - החיפוש אחר נקודה זו, המחיה את בית המדרש.

איך נבטיח שיבואו רק אנשים כאלה לבית המדרש? העמידה הבטוחה עם המינימליזם של בית המדרש, המעורר לשאלות, לספקות, למשאלות, מרחיקים את העסקנים ששיח כזה מנוגד להם. רק מי שבוחל ב'קול ענות בטוחה' יוכל למצוא לו מקום בבית המדרש הזה.

באי בית המדרש נדרשים להסס בעוז את משאלותיהם, לבטוח בנקודה היהודית המבקשת נביעה אצלם, ואילו בית המדרש נדרש להיות בית קיבול מינימליסטי, חלל במקום ובזמן, המקשיב, המאפשר, היוצר מפגש בין יהודים מחפשים.